

**ČESKO-MORAVSKÉ NÁŘEČÍ ROMŠTINY
V TIŠTĚNÝCH PRAMENECH 19. STOLETÍ:
POVAHA A GENEZE TEXTŮ, POHNUTKY K JEJICH
VYDÁVÁNÍ A BIOGRAFICKÉ POZNÁMKY K AUTORŮM¹**

ZBYNĚK ANDRŠ

Czech-Moravian dialects of Romani language in printed sources of the nineteenth century: character and genesis of the texts, motivations for their publication and biographical notes to the authors

Abstract: This paper outlines the beginnings of the Roma research in our country. I focus on the persons who described or promoted the language known as “Czech-Moravian Romani” in the 19th century, both on their methods and motivations. What sources were used by the linguists and philologist to draw the authentic language material and what was the source for translations into Romani. When analysed, their work shows that the bulk of the Romani texts consists of literary works translated into Romani. An interesting tendency can be seen in the motivations of the authors who produced the Romani textbooks, with the original philological-philanthropic interest being gradually replaced by the concern about “Gypsy crime” prevention.

Key words: the Roma; Czech-Moravian Romani; Roma tradition; translation into Romani; philologists-Roma scholars.

Česko-moravské nářečí romštiny, které je předmětem této studie na pomezí folkloristiky, lingvistiky a literární historie, je nejzápadnější větví centrální romštiny, někdy též označované jako karpatská (Carpathian). Tímto nářečím se mluvilo v českojazyčných oblastech Čech a Moravy do počátku 40. let 20. století. Jeho mluvčí – čeští a moravští Romové byli zdecimováni genocidou za druhé světové války.

---

¹ Tento text je dílčím výstupem postdoktorského grantu GA ČR č. P410/12/P131, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Pardubice.

Z celkového počtu téměř pěti tisíc osob, internovaných v koncentračních táborech, jich přežila pouhá desetina (Nečas 1997a: 75). A tak jazyková asimilace, která u českých a moravských Romů probíhala spontánně už od konce 19. století, skončila náhlým zánikem jazyka. Postupné přejímání češtiny v předválečných desetiletích probíhalo v korelaci s přechodem od polokočovného k usedlému způsobu života. Oba fenomény, sedentarizační proces i jazyková asimilace sílí na přelomu 19. a 20. století, a to zejména u moravských Romů (cf. Lesný 1915: 214, Horváthová-Holomková 1994: 9; Nečas 1997b: 184). Počátky usazování lze ale vysledovat i u Sintů (Sowa 1890/91a), k nim viz dále.

Romština českých a moravských Romů je někdy chápána jako dva velmi blízké dialekty – česká romština (Bohemian Romani) a moravská romština (Moravian Romani). Podle jiného třídění se jedná pouze o jeden dialekt – českou romštinu (Bohemian Romani). Přikláním se k druhému pojetí, ale přidržuji se staršího termínu „česko-moravská romština“ (Bohemian-Moravian Romani), neboť určuje toto nářečí z geografického hlediska výstižněji a naznačuje i jeho regionální variantnost.

Kromě českých a moravských Romů žily na našem území v 19. století i jiné romské skupiny. V pohraničních oblastech, tradičně obývaných Němci, žili Sintové, tzv. němečtí Cikáni. Jejich jazyk, sintština, byl od romštiny českých a moravských Romů natolik odlišný, že se zdá vhodnější mluvit spíše o blízkce příbuzných jazycích než o dialektech. Jak uvádí Sowa ve své stati o Sintech na severozápadě Čech (1890/91a: 142), Sintové rozuměli romštině českých Romů jen částečně a stěží, a platilo to jistě i opačně. Sowaův článek je ojedinelý svým zaměřením na Sinty žijící v severozápadních Čechách, avšak jazykového materiálu přináší málo. Sintština se objevuje i u Ješiny (1882; 1886; 1889). Podle Elšíka (2003) jsou však Ješinovy sintske příklady v učebnici plagiátem popisu sintštiny užívané v Německu.

Kromě autochtonních populací českých a moravských Romů a Sintů přicházely na území Čech a Moravy po celé 19. století i jiné romské skupiny z cizích zemí, některé až z Balkánu. Tito Romové, „pokud byli bez řádných zdrojů obživy a neměli cestovní pasy, měli být vypovídáni, včetně Romů z Moravy a Uher“ (Nečas 1997a: 39). Některým skupinám se však přes zákazy a vyhošťování podařilo v zemi zůstat; příkladem mohou být tzv. čeští kotláři, kteří zakotvili v druhé polovině 19. století ve východních Čechách. Jejich jazyk, kalderašský dialekt romštiny, zachytil někdy na přelomu 50. a 60. let minulého století Lípa (1965: 56).

Tento příspěvek se zabývá pouze jedním z romských nářečí, jimiž se mluvilo na půdě Čech a Moravy, a to česko-moravskou romštinou. Smyslem práce je položit vedle sebe a ukázat texty, které jsou spřízněné nejen dobově a svou geografickou situovaností, ale také dialektem, který prezentují. Sintštinu a kalderašštinu českých kotlářů, resp. její nositele, zmiňuji tedy jen v míře, jež je nezbytná pro pochopení historických a lingvistických souvislostí.

První záznamy textů v česko-moravské romštině a jejich autoři

„Prvními souvislými, u nás vydanými texty v romštině jsou zápisy folklorních žánrů – písní, pohádek a přísloví, ale také výtvorů literárních – bajek a podobenství. Tyto žánry se v devatenáctém století objevují jako součást gramatik, slovníků a učebnic romštiny.“ (Andrš 2011: 5) Autoři těchto děl, kněz a obrozenecký básník A. J. Puchmajer (1821), úředník státní správy R. Vratislav hrabě z Mitrovic (1868), farář, daguerotypista a fotograf J. Ješina (1880), gymnaziální profesor R. Sowa (1887) a tiskárenský korektor F. Vymazal (1900), sledovali především cíle naučné, filologické. (Letopočty v závorkách označují rok prvního vydání díla, v němž se autor zabýval romštinou.) Kromě češtiny, němčiny, latiny a řečtiny vládli všichni jmenovaní ještě dalšími jazyky, což byla dobrá průprava pro zachycení a popis tehdejší romštiny v Čechách a na Moravě. Pro vzbuzení zájmu o tento, v dobovém chápání obskurní jazyk sehrál iniciační roli Puchmajer a jeho následovníci z něj vydatně čerpali.

Romské texty, uveřejněné v pracích výše uvedených pěti autorů, jsou z folkloristického hlediska z valné části nepůvodní. Často se jedná o dobovou mravoučnou literaturu, která byla do romštiny pouze přeložena. Texty v romštině přejímali autoři z různých zdrojů, využívali zejména Puchmajerových bajek. Vratislav z Mitrovic, Ješina a Sowa, ale zachytili a publikovali i autentický romský folklor, na nějž se zaměříme především.

Antonín Jaroslav Puchmajer

Prvním a současně velmi fundovaným popisem česko-moravské romštiny, založeným na vlastním sběru jazykového materiálu, je kniha *Románi Čib...* (Romský jazyk...) A. J. Puchmajera (Puchmajer 1821). Z dialektologického hlediska se podle Lípy (1965: 7, 14) jedná o romštinu „odněkud z pomezí jihovýchodní Moravy a Slovenska“. Poznámky k dílu vznikaly koncem roku 1819, kdy Puchmajer docházel dva a půl měsíce z Radnic na Plzeňsku, kde působil jako kněz, do nedalekého cikánského tábora u Vranovic. Kniha je psána německy, ale texty v oddílu *Fabeln* (52–80) jsou uváděny trojjazyčně – romsky, česky a německy. Zde je na straně 77–78 uvedena pod názvem *Verše* starobylá píseň *O vešoro e pajtrença*, která je opatřena naším patrně nejstarším překladem z romštiny do češtiny. Píseň převzal o zhruba půl století později do svého díla R. Vratislav z Mitrovic (Vratislav 1868) a po něm i Ješina (1882). Ješinův překlad do češtiny se od Puchmajerova liší pouze v drobnostech, Vratislav z Mitrovic překládá do němčiny rovněž jen s drobnými odchylkami od původního Puchmajerova překladu.

*O vešoro e pajtrença,
O čiriklo e pchakença!
Te me e dar dykava,
Andre tute chu'ava.*

*Veša, veša zelenone,
De tut pale angál mande!
Te me e dar dykava,
Štar bárora chu'ava.*

Hájku zakrytý listím,
pták má křídla,
když spatřím hrozbu,
skočím do tebe.

Háji, háji zelený,
otevři se přede mnou,
když spatřím hrozbu,
čtyři ploty přeskočím.

(Poznámka k romským textům a překladům: Všechny texty uvedené v této studii jsou přepsány v původní podobě, i když obsahují chyby a nepřesnosti. Překlady do češtiny byly pro větší adekvátnost pořízeny nově autorem článku.)

U Puchmajera více původních textů v romštině nenajdeme. Pokud se jedná o překlady do romštiny, je jich v oddílu *Fabeln* celkem osmnáct. Sedmáct z nich jsou bajky, Puchmajerovy adaptace *La Fontaina*, přeložené do romštiny – například *Vlk a jehně*, *Satyr a pocestný* nebo *Vlk a pes*. Zbývající text je úryvek z Lukášova evangelia, *Lucae X*, 30–37. Do češtiny přeložil Puchmajer celkem pětadvacet bajek (Lederbuchová 2001: 31).

Puchmajerův filologický zájem o romštinu, probuzený osudovým setkáním s Romy tábořícími u Vranovic, měl patrně svůj filantropický podklad. V předmluvě k *Románi Čib...*, autor říká:

„Dieser Versuch ist, ich gestehe es, von geringer Bedeutung; in den Fabeln weht mehr českischer als romscher Geist; wenn man aber bedenkt, wie argwöhnisch und wie schüchtern der so verfolgte Zigeuner seh, und wie sehr er mit seiner Sprache, die er für Aegyptisch = Kroatisch (Egiptsko = Charvátská) ausgibt, zurückhalte, so muß Liebhabern der Linguistik ein jeder noch so geringe Beitrag zu dieser so wenig bekannten Sprache willkommen sehn.“

„Význam tohoto pokusu je, přiznávám, pramalý, protože v těchto bajkách převládá spíše duch český, než romský. Vezmeme-li však v úvahu, jak je takový pronásledovaný Cikán nedůvěřivý a plachý a jak se – co se týče řeči, kterou on sám vydává za egyptsko-chorvatskou – raději drží zpátky, musí milovníci lingvistiky každý, byť sebemenší příspěvek k této tak málo známé řeči přivítat.“ (překlad autora článku)

Pozoruhodné je, že tuto předmluvu dopsal Puchmajer v den své smrti, tj. 29. září 1820. Z toho lze vyvodit, že celý poslední rok svého života věnoval usilovné práci na svém díle *Románi Čib*. Kromě toho však, ve snaze prakticky pomoci, budoval pro Romy obydlí, což nakonec jeho předčasnou smrt zapříčinilo:

„Chtěl cikány odnavyknout toulavému životu a stavěl proti Münzrovně domky pro ně. Při stavbě jednoho domku spadl do hasícího se vápna. Od toho času chřádl, až zemřel roku 1820.“ (Cízl 1935: 18)

Rudolf Vratislav z Mitrovic

V roce 1868 vydal hrabě Vratislav z Mitrovic v němčině svou monografii o Cikánech. Kniha obsahuje ve své lingvistické části v oddílu *Paramisa/ Erzählungen* (69–71) deset anekdot, z nichž některé mohou být autentické, a v oddílu *Fabeln* (71–74) šest bajek, které autor, jak sám uvádí, převzal od Puchmajera. Následuje šest veršovaných textů, rozdělených na *Gedichte* („Básně“, 74–75) a *Gilia* („Písňe“, 75–76). V pododdílu *Gedichte* se nachází od Puchmajera převzatá *O vešóro e paitrenca*, mylně zařazená jako báseň, a hned za ní poněkud záhadný text *Šukar čaje, ka hi rúž kio breke*, k němuž se ještě vrátíme. V pododdílu *Gilia* jsou uvedeny čtyři písňe, které jsou autentickou romskou lidovou tvorbou. Všechny čtyři pocházejí od „Cikána Janošovského“. Tento muž vyučoval Vratislava z Mitrovic romštině, a pokud se jednalo o romské mravy a způsob života, byl jeho nejdůležitějším informátorem. Čtyři autentické písňe jsou svojí formou a charakteristickou metaforickou jednoznačně identifikovatelné jako novouherské písňe. Na ukázkou uveďme poslední dvě, které mají každá jen jednu strofu a které lze v terminologii východoslovenských Romů žánrově zařadit jako *čorikane gil'a*, písňe o bídě a smutku.

*Kere, džáva kére!
Kere man užáren
Mre tikne čavóre,
Jojola tiknóre.*

Domů půjdu, domů,
doma mě čekají,
moje malé děti,
ach, ty maličké.

*Som čori, čoróri
Har oda kaštóri,
Náne man adai niko
Čak mro Devel báro.*

Jsem opuštěná, osiřelá
jak stromeček (v širém poli),
nemám tady nikoho,
jedině mého všemohoucího Boha.

Výše zmíněnou báseň *Šukar čaje, ka hi rúž kio breke* zaznamenal Vratislav z Mitrovic rovněž podle Janošovského, jak sám uvádí. Jinou variantu této nejspíše umělé skladby uveřejnil ve svém spisu *Zigeunerisches* již o tři roky dříve italský jazykovědec G. I. Ascoli (1865, a přetiskuje ji Wratislaw 1868: 75). Ascoli k textu uvedl, že je to příklad básně italských Cikánů. Skladba se svou poetikou i metrem skutečně vymyká žánru romské lidové písňe, vyvstává však otázka, jak by se mohla šířit ústním podáním. Je totiž téměř vyloučené, že by ji Janošovský mohl znát z literatury. Proto se zdá, že slova „vom Zigeuner Janoschovsky dictirt“, uvedená v záhlaví básně, se vztahují doslovně k dik-tátu, kdy Janošovský překládal báseň do svého dialektu romštiny a Vratislav z Mitrovic tento překlad zapisoval.

Varianta, jejímž interpretem (nebo překladatelem) byl Janošovský, zní takto:

*Šukar čaje, ka hi rúž kio breke,
De mange jek! Pro tut som mulo.
Chut'as lakri bebi čibnastar:
„Te kames rúž,
Dža, les la tuke kio buštan.“
Ma kamav i rúž báratar,
Kamav rúž katár tro brek
So ker'dom tuke, mri bébi
Te man nades la láče gileha,
Le mangava zoreha.*

Krásná romská dívka s růžemi v záhradí,
dej mi jednu! Pro tebe jsem hotov zemřít.
Skočila mu do řeči její teta:
„Jestli chceš růži,
jdi si do zahrady!“
Nechci růži ze zahrady,
chci růži z tvého záhradí.
Co jsem ti udělal, tetko?
Když mi ji nedáš po dobrém,
vezmu si ji po zlém!

Vratislav z Mitrovic se jako úředník státní správy dostával s Romy často do styku. Podnětem rakouskou arcivévodkyní Alžbětou Františkou rozhodl se naučit jejich jazyku. Vzdělával se v této oblasti i teoreticky studiem mnoha vědeckých děl zabývajících se životem a jazykem Cikánů, ale i tím, že mnoho cestoval. Potkával je na svých cestách po Rakousku, Francii a Itálii a při těchto setkáních nevynechal jedinou příležitost, aby se zdokonalil v jazyce a něco se dozvěděl o jejich životě. Své dílo *Darstellung der Lebensweise...* (1868) věnoval své inspirátorce a povzbuzovatelce Alžbětě Františce. Květnaté věnování v úvodu knihy napsal v romštině a uvnitř je pak na třech a půl stránkách rozebírá z gramatického hlediska.

Podnětem pro zahájení práce na monografii byl tedy zcela jistě zájem habsburské princezny Alžběty Františky o Cikány. Nicméně vnitřní popud Vratislava z Mitrovic vyvěral pravděpodobně i ze snahy využít bohaté životní zkušenosti a velkou znalost lidí z různých vrstev, kterou mu přinášelo jeho povolání. Cikáni tvořili v 19. století výrazný kontrast k formující se industriální společnosti. Svou jinakostí přitahovali pozornost básníků, romanopisců, ale i filologů.

Josef Ješina

Farář Ješina, jenž dlouhá léta působil ve Zlaté Olešnici u Jablonce nad Nisou, navázal v mnohém, podobně jako jeho předchůdce Vratislav z Mitrovic, na dílo Puchmajerovo. Romštinou se spolu s páterem Františkem Ulrichem začal zabývat roku 1869. Říká o tom:

„Znaje mimo řeči co študentské polsky a rusky a můj p. páter Frant. Ulrich vlašsky a francouzsky, napadlo nám: Tolik řeči oba umíme, a Cikáni umějí ještě víc, an jim nerozumíme. I pustili jsme se oba do cikánštiny, zvouce Cikány do fary zvláště já i do lesů za nimi jsem chodíval a jich se vyptával. Mezi tím se p. Ulrich do Trpína odstěhoval...“ (Šebková – Žlnayová 1997: 134).

Výsledkem Ješinoва zájmu o romštinu, motivovaného, jak je z ukázky zřejmé, ctižádostí filologa, byla česky psaná mluvnice se slovníkem romštiny, vydaná v roce 1880 pod názvem *Románi čib čili jazyk cikánský*. O dva roky později vyšla podruhé v rozšířené podobě a po příznivé recenzi, kterou na ni napsal věhlasný slovinský jazykovědec Franc Miklošič, vydal Ješina knihu potřetí, tentokrát v německo-jazyčné verzi. Poslední dílo tohoto autora – *Slovník česko-cikánský a cikánsko-český. Cikánsko-české pohádky a povídky* – vyšlo až po jeho smrti, v roce 1889.

Součástí 2. vydání Ješinoва *Románi čib* jsou bajky, pohádky, přísloví, historické anekdoty, básně a písně. Ješina převzal od Puchmajera všech sedmnáct bajek i úryvek z Lukášova evangelia a zařadil je spolu s dalšími jedenácti pohádkami a bajkami do oddílu *Paramisi-Bajky* (107–143). Nově zařazené texty jsou povětšinou opět nepůvodní, do romštiny byly pouze přeloženy. Podobně je tomu i v oddílu *Románe gila-Cikánské písně* (144–157). Zde Ješina uvedl kromě písně *O vešoro e pajtrenča*, převzaté od Puchmajera, ještě dalších osm „písňových“ textů. Hned v úvodu sice píše, že „písně tyto vzaty jsou z úst Cikánů samých“ (144), ve skutečnosti však byly některé z nich převzaty od jiných autorů a v případě některých textů se dokonce nejedná o písně, ale o přísloví přeložená do romštiny. V případě autentických písňových textů, které se vyskytují v první části souboru, se s největší pravděpodobností jedná o Ješinou zapsané a redigované překlady rodilých mluvčích romštiny. V oddílu romských textů, nazvaném *Románe paramisi* (158–179), shromáždil Ješina třicet osm anekdot a pohádek a tři veršované skladby; na rozdíl od předchozích textů je však uvádí pouze v romštině. U některých z nich, jako v následující ukázce (159), se jedná o autentický romský folklor:

Jek tykno čávo románo avlas peskre dadeha andro pchandlo foros. Javindos pre terduni the pchirindos adaj th' odoj, avlas kio jek kër jeke somnakaske-reskero the ehas terdo angal e chév, kaj sanas šukar marhe, roja, čura, lancičky, kambaňóra, angrušta, harangičky the avre rupúne the somnakúne marhe. – „Dadeja!“ vičind'as tykno čávo, „oda manuš muste hi báro čor, kana leske ehi but šukar marhe.“

„Jeden malý romský chlapec přišel se svým otcem do města, do něhož měli Cikáni zakázaný vstup (do Prahy). Přišel do (jedné) ulice a chodil sem a tam, (až) přišel k domu jednoho zlatníka a stoupl si před výlohu, v níž byly krásné věci – lžíce, nože, řetízky, hodinky, prsteny, zvonečky a další stříbrné a zlaté věcičky. – „Táto,“ zvolal chlapeček, „ten člověk musí být velký zloděj, když má tolik krásných věcí!“

Součástí poslední Ješinovy práce, *Slovníku* (1889) jsou dvojjazyčně uvedené pohádky a povídky, veršovaná bajka, tři modlitby a oddávací řeč, jíž Ješina v roce 1884 oddával romský pár.

S Ješinou se poprvé – v práci věnované romštině – objevuje kromě filologické motivace i motivace kriminologická: autor chce předcházet využívání romštiny jako tajného jazyka při krádežích a podobně. V jedné z úvodních kapitol učebnice *Romáři Čib* (1882: XI), nesoucí název *O původu jazyka cikánského*, píše:

„Znalost jazyka cikánského není tak zbytečna, jak se na první pohled býti zdá. Co se tu nakupuje kněh a učí se předmětům, jež někde v Australii, v zemi neb na obloze leží, ale seznámiti se s mluvou lidu, jež denně tu neb tam chtěj nebo nechtěj viděti nebo cítiti musí, zdálo by se býti zbytečným? Vždyť již škoda vlastní vyžaduje, aby se proti ní dle možnosti obrnil každý známostí řeči cikánské. Mimo to jest to trapné vědomí, že uprostřed nás potuluje se lid, jenž nám dobře rozumí, ale z nás jemu málo kdo, anebo jen velmi nedostatečně. To vědomí ponižuje, zahanbuje nás před Cikánem, který naší neznalosti ku svému prospěchu užívá.“

Podobné apely na důležitost znalosti romštiny jako ochrany před „cikány“ lze nalézt později i u autorů kompilačních příruček a učebnic cikánského jazyka, např. u Vymazala nebo Machaly.

Rudolf von Sowa

Velkým znalcem několika dialektů romštiny byl gymnaziální profesor R. Sowa. Sowa byl polyglot, který se od mládí zajímal o jazyky, a to i orientální. (Kromě romštiny se zabýval také perštinou, sanskrtem, arménštinou a mongolštinou.) S Romy se příležitostně stýkal a výsledkem jeho romistické práce byla přibližně desítky odborných studií, které uveřejňoval v německých odborných časopisech, výročních zprávách ústavů, kde učiteloval, ale také v prestižním *Journal of Gypsy Lore Society* (Sowa byl členem společnosti *Gypsy Lore Society*, která časopis vydávala). Jeho odborný zájem v oblasti romistiky měl své těžiště ve studiu sintštiny, publikoval však i články o moravských Romech a jejich jazyku, např. krátkou statí *Notes on the Gypsies of South-Eastern Moravia* (1890/91b), kde je však jen velmi málo jazykového materiálu, anebo studii *Die mährische Mundart der Romsprache*

(1893), v níž se nacházejí dva krátké romské texty – úryvky z pohádek, zaznamenaných na jižní Moravě v okolí Boskovic. Texty byly otištěny pouze v romštině, pro ilustraci uvádím první z nich a připojuji překlad:

Has jek vesheskero ando jek phuf. Odova kerlas peskra romnjake mizhex he peskre tshávenge. Tuze pes matjárlas. (E romnji) phendjas: mre tsháve, kana auka márel amáro dad, las amenge móre vjetsi he dzhas lestar pritsh; varekai dzhaha andr-o svjetos, kai amáre jakha amen lidzhana. Lile peske e vjetsi, akana dzhan pal o drom prek-o báro vesh; kai nashtji tálinenas, dzhanas dui dives he dui ratja. Pále phendjas peskra dake: mri dajóri uzh avlas pr-amende – rat, sovas amenge adai. Mre tshávore, trden mexos, kéren latsháriben, he sovas amenge adai. Akakana phendjas (o) naiphúreder phrál peskre phrásleske: dzha vash o kast! Kerde peske jág, akakana peste(?) beshte pash ada jág. Akakana phenel peskre phrásleske: akakana mos te des garda – adai (hi) báre dzhukela – kai te n-avas xále. Tu akakana sof; pále tu ushtjeha, zas me sovava, zas tu deha garda. Akakana naitarneder oda tshávo peskra daha sovenas, akakana ada naiphúreder peskra phurdinjaha delas garda.

(Legenda: dj = d'; dzh = dž; (v)je = ě; nj = ň; sh = š; tj = ť; ts = c; tsh = č; x = ch; zh = ž)

„Byl jeden hajný v jedné zemi. Ten dělal své ženě i svým dětem zle. Hodně se opíjel. (Žena) řekla: moje děti, když [nás] tak bije náš otec, vezmeme si věci a půjdeme od něj pryč; půjdeme někam do světa, kam nás naše oči povedou. Vzali si věci, teď jdou po cestě přes [tak] hluboký les; že z něj nemohli vyjít, šli dva dny a dvě noci. Znovu řekl své matce: matičko má, už na nás přišla noc, přespěme tady! Moje děti, natrhejte mech, ustelte a přespíme tady. Hnedka pověděl nejstarší bratr svému bratru: běž pro dříví! Rozdělali si oheň, hned si sedli k ohni. Hnedka povídá svému bratru: teď musíš držet stráž – (jsou) tady velcí psi – aby nás nesežrali. Ty teď spi; potom vstaneš, zas já budu spát, zas ty budeš držet stráž. Teď ten nejmladší syn se svou matkou spali, ten nejstarší se svou puškou držel stráž.“

K romštině přivedly Sowa zcela jistě cesty do Trenčianských Teplic na Slovensku v letech 1884 a 1885, při nichž se dostal do styku s místními Romy. Výsledkem zájmu o jejich jazyk je monografie *Die Mundart der slowakischen Zigeuner* (1887), která Sowovi získala uznání v odborných kruzích a na kterou v následujících letech navázal dalšími studii romských nářečí.

František Vymazal

Od Ješiny převzal jednu krátkou bajku v romštině – „Pes a kus masa“ do své učebnice romštiny nazvané *Cikánsky snadno a rychle* (1900) i filolog a překladatel F. Vymazal. (Ješina ovšem tuto bajku převzal od Puchmajera a obdobně i Vratislav

z Mitrovic). Vymazal byl profesí tiskařský korektor, jehož koníčkem byla kromě jiného tvorba jazykových učebnic a konverzačních příruček, kterých napsal několik desítek. Tento polyglot, svérázný pedagog a neúnavný editor vychází ve své učebnici cikánštiny z materiálů, které mu poskytl Sowa, ale také z Ješinových prací, které autor doporučuje v závěru své učebnice.

Kromě motivace filologické se u Vymazala, podobně jako u Ješiny, objevuje i motivace kriminologická; v úvodu své brožury totiž říká:

„Tato knížka je psána hlavně pro četníky, soudce, policisty a ty, kteří mají činit s cikány, aby rozuměli, když se proti nim domlouvají.“

Vymazalova brožura přispěla k popularizaci „cikánštiny“. Nepřinesla žádný nový jazykový materiál a ani si takovou ambici nekladla.

Závěr

Zájem o česko-moravské nářečí romštiny má své počátky v 19. století. Jeho praktickým výsledkem byly ve své době především gramatiky, slovníky a učebnice – díla entuziastů, filologů a lingvistů. Tato studie je zaměřena na tři dílčí témata – charakter a původ textů publikovaných v romštině a jejich přejímání z díla do díla; motivace, které jednotlivé autory vedly k zájmu o romštinu; biografie autorů. Srovnáme-li výsledky romistického bádání na území Čech a Moravy se stavem bádání v tehdejší Evropě, vidíme, že se jedná o jeden proud, navazující na Johanna Rüdiger, Heinricha Grellmanna a Williama Marsdena, učence druhé poloviny 18. století, kteří položili základy romistické lingvistiky.

Červen 2013

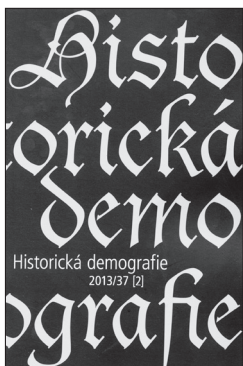

Literatura:

- Andrš, Zbyněk: 2011 – *Dějiny překladu z romštiny do češtiny a z češtiny do romštiny*. Dostupné z <http://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-356-version1->
- Ascoli, Graziadio I.: 1865 – *Zigeunerisches*. Halle: Heynemann.
- Cízl, Vojtěch: 1935 – *Průvodce po Radnicích a okolí*. Radnice: Klub čsl. turistů.
- Elšík, Viktor: 2003 – Interdialect contact of Czech (and Slovak) Romani varieties. *International Journal of the Sociology of Language* 162: 41–62.
- Horváthová-Holomková, Jana: 1994 – Možnosti integrace na příkladu moravských Romů. *Romano Džaniben* 1: 1: 8–19.
- Ješina, Josef: 1882 – *Romáři čib čili jazyk cikánský*. 2. opravené a rozmnožené vydání s doplňkem *Mluvnice cikánského nářečí v Rusku* (spolu s F. Ulrichem dle Grigorjeva a Boehlingka). Praha: Fr. A. Urbánek.

- Ješina, Josef: 1886 – *Románi Čib oder die Zigeuner-Sprache. Grammatik, Wörterbuch, Chrestomathie*. Dritte vermehrte Auflage (1. deutsche Ausgabe). Leipzig: List et Francke.
- Ješina, Josef: 1889 – *Slovník česko-cikánský a cikánsko-český, jakož i cikánsko-české pohádky a povídky*. Kutná Hora: Karel Šolc.
- Lípa, Jiří: 1965 – *Cikánština v jazykovém prostředí slovenském a českém: k otázkám starých a novějších složek v její grammatice a lexiku*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Lederbuchová, Ladislava: 2001 – Nejen o Puchmajerových bajkách. K historickým proměnám sémantiky bajkových postav vlka a lišky. Vyčichlo, Jaroslav – Viktora, Viktor (eds.): *Jeden jazyk naše heslo bud' I: Antonín Jaroslav Puchmajer*. Radnice: Spolek divadelních ochotníků a Plzeň: SVK Plzeňského kraje: 27–35.
- Lesný, Vincenc: 1915 – Cikáni v Čechách a na Moravě, (I). *Národopisný věstník československý* X.: 193–216.
- Machala, Ludvík: 1933 – *Slovník cikánské hantýrky česko-cikánský a cikánsko-český*. Kroměříž: J. Gusek.
- Nečas, Ctibor: 1997a – *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Nečas, Ctibor: 1997b – Romská osada v Luhačovicích. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita: 181–188.
- Puchmajer, Jaroslav A.: 1821 – *Románi Čib, das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Angang die Hantýrka oder die Čechische Diebessprache*. Prag: Fürst-erzbischöflichen Buchdruckerey.
- Sowa, Rudolf von: 1887 – *Die Mundart der slowakischen Zigeuner*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Sowa, Rudolf von: 1893 – Die mährische Mundart der Romsprache. *Jahres Bericht des ersten deutschen K. K. Gymnasiums in Brünn*. Brünn: s. n.
- Sowa, Rudolf von: 1890/91a – Notes on the Gypsies of North-Western Bohemia. *Journal of the Gypsy Lore Society* 2: 138–142.
- Sowa, Rudolf von: 1890/91b – Notes on the Gypsies of South-Eastern Moravia. *Journal of the Gypsy Lore Society* 2: 226–228.
- Šebková, Hana – Žlnayová, Edita: 1997 – Rukopisné poznámky českého romisty faráře Josefa Ješiny (1824–1889). *Romano džaniben* 4: 3–4: 133–140.
- Wratisslaw Graf von Mitrovic, Rudolf: 1868 – *Versuch einer Darstellung der Lebensweise, Herkunft und Sprache der Zigeuner im Allgemeinen und der in Oesterreich lebenden Zigeuner insbesondere*. Prag: Druck von Heinrich Meren.
- Vymazal, František: 1900 – *Cikánsky snadno a rychle*. Praha: Bačkovský.
-

Contact: Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D., Katedra sociálních věd, Univerzita Pardubice, Studentská 97, 530 02 Pardubice; e-mail: zby.and@seznam.cz.

Historická demografie

Časopis otiskuje původní empirické a teoretické odborné studie z oboru historické demografie a historické sociologie, recenze literatury a bibliografii české historické demografie, zprávy o konferencích týkajících se problematiky populačního vývoje, dějin obyvatelstva, popřípadě metod historické demografie. Je určen především pro texty zaměřené na populační vývoj českých zemí, prameny využitelné pro historickodemografický výzkum a metody historické demografie. Informuje rovněž o historickodemografickém výzkumu a bádání v příbuzných oborech v zahraničí.

ISSN 0323-0937

Registrační číslo MK ČR E18976

© Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, Praha 1, 110 00

Vychází dvakrát ročně

Cena s DPH: 130 Kč

Obsah nového čísla 2/2013/37

Markéta Holubová:

Kariérní dráhy členů jezuitského řádu působících v letech 1647–1773 v rezidenci na Svaté Hoře u Příbrami. (s. 101–120)

Vladimír Jakub Mrvík:

Otázka agrarity českých měst a městeček v raném novověku na příkladu Kouřimského kraje. (s. 121–168)

Josef Grulich – Markéta Skořepová:

Cesta z Pelhřimova do Benátek a zpět za 941 dní. Vandr Václava Pokorného v letech 1827–1829. (s. 169–193)

Recenze a zprávy:

Recenze

Alexandra Navrátilová, Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře. Praha, Nakladatelství Vyšehrad 2012. (*Alexandra Šikulová*)

Thomas Sokoll (ed.), Soziale Sicherungssysteme und demographische Wechsellagen. Historisch- vergleichende Perspektiven (1500–2000). Berlin – Münster – Wien – Zürich – London. LIT Verlag 2011. (*Eduard Maur*)

Cezary Kuklo (red.), Rodzina, gospodarstwo domowe i pokrewieństwo na ziemiach polskich w perspektywie historycznej – ciągłość czy zmiana? Warszawa, Wydawnictwo DiG 2012. (*Eduard Maur*)

Zprávy

Alice Vělková, Dům v předmoderní a moderní Evropě. Pracovní setkání skupiny „Das Haus im Kontext – in europäischer perspektive“. 5.–8. března 2013, zámek Beuggen, Německo.